

**ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Розглядається актуальна проблема інклюзивної освіти, що пов'язана з формуванням толерантного ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми проблемами. Розкривається питання визначення місця та ролі педагогічних працівників у формуванні толерантного відношення до дітей з освітніми потребами у шкільному колективі.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, толерантне відношення, психологічна готовність

Сучасний світ змінюється і вдосконалюється, але незмінними є основні потреби людини. Однією з найголовніших залишається потреба у самореалізації особистості. Шлях до неї лежить через ефективно організований освітній процес. Останнім часом все частіше підкреслюється важливість покращення якості життя людей з психофізичними вадами.

Довгі роки сучасна система освіти чітко відокремлювала можливості отримання освітніх послуг для дітей з нормою та дітей з вадами. Наявність статусу «людини з особливими освітніми потребами» не повинна відобразитись на можливості отримання нею освіти.

Одним з найважливіших процесів підвищення якості життя осіб з психофізичними вадами розвитку є реалізація ідеї інклюзивного навчання. В сучасному світі інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в навчальні заклади - це глобальний суспільний процес, який підтримують та реалізують всі високо розвинені країни, в тому числі й Україна. В основі цього процесу лежить готовність суспільства і держави переглянути та переосмислити відношення до осіб з психофізичними вадами, з метою реалізації їх прав на отримання рівних можливостей в різних напрямках життя та освіти зокрема [4, б].

На державному рівні вже тривалий час іде розробка та вдосконалення нормативно-правових актів, програм, які націлені на можливість включення осіб з психофізичними вадами в соціальний процес. Але фахівці, які займаються реалізацією дошкільної та шкільної інклюзивної освіти та мають досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами кожного дня стикаються на своєму шляху з певними протиріччями. При інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в дошкільний або шкільний заклад реалізуються всі принципи навчального процесу. Спільне навчання і виховання дітей з психофізичними вадами та дітей з нормальним розвитком має певні методологічні, технічні та психологічні труднощі.

Однак найбільш негативно на інтеграцію та розвиток інклюзивного навчання впливає психологічна неготовність суспільства що до прийняття людей з психофізичними вадами. В основі негативізму лежать соціальні установки, страхи, інтолерантність, низький рівень поінформованості про особливості розвитку та навчання дітей з вадами розвитку. Дуже часто батьки здорових однолітків виступають проти навчання в класі дитини з психофізичними вадами. В результаті чого діти з особливими освітніми потребами стають вигнанців в учнівському колективі, що негативно впливає на самооцінку та адаптацію учня з особливими освітніми потребами в шкільній системі [3, 6, 7].

Важливою умовою ефективного інклюзивного навчання є цілеспрямоване формування в суспільстві толерантного відношення до дітей з особливими освітніми потребами. Донедавна в нашій країні питання толерантності школярів по відношенню один до одного не піднімалося взагалі. Дітей ділили на «хворих» та «здорових», що суперечить всім уявам про гуманність.

Розвиток толерантності до особистості починається з раннього дитинства. В той же час велика увага приділяється активізації цієї якості в підлітковому віці, коли йде формування дорослості, коли свідомість і самосвідомість дозрівають до певного рівня і підлітки створюють в межах самовизначення особисту ідентичність та засвоюють свої соціальні ролі.

Толерантність як психологічний феномен має достатньо коротку історію вивчення в сучасних психологічних дослідженнях. О.Г.Асмолов визначив поняття толерантності, як стійкість до конфліктів та розглядав її в різних напрямках, таких як еволюційно-біологічний, етнічний, політичний, психологічний та педагогічний. С.К. Бондарева звертає увагу на такі поняття як «внутрішня» і «зовнішня» толерантність. Вона розглядає її як результат розвитку і саморозвитку - власний вибір і позиція, які сприяють прийняттю один одного та збереженню внутрішньої рівноваги системи (особистості, суспільства) [1, 3].

Зовнішня толерантність - це переконання в тому, що люди можуть мати свою позицію та здатні бачити речі з іншої точки зору, враховуючи різні аспекти та аргументи. Зовнішня толерантність як соціальне явище характеризує культуру відносин в суспільстві, яка побудована на важливих принципах, таких як: відмова від насилля, прийняття один одного, підпорядкування законам.

Внутрішня толерантність - це здібність зберігати рівновагу у різних несподіваних ситуаціях: конфлікти, невизначеність, ризик, стрес; здатність приймати рішення і діяти в умовах навіть тоді, коли існують невідомі факти і як результат цього - можливі наслідки [4].

В.В.Бойко ввів поняття «комунікативна толерантність» під якою розуміється характеристика відношення особистості до людей, яка показує ступінь сприймання людиною свого партнера по комунікативній взаємодії, а саме його психічного стану, вчинків та ін.. [2, 5,8].

Механізм виникнення і прояву комунікативної толерантності пов'язаний з появою емоційного відображення особистих відмінностей. В процесі взаємодії важливу роль в комунікативній толерантності відіграє сумісність або несумісність якостей партнерів - інтелекту, характеру, звичок, темпераменту. Комунікативна толерантність проявляється в тих випадках, коли людина не бачить відмінностей між собою та особистістю партнера, або в неї не виникає негативних емоцій з приводу цих відмінностей. Таким чином, чим менше несприятливих відмінностей знаходить людина в партнері, тим вище рівень його

комунікативної толерантності. Вчений зазначає, що підвищення рівня толерантності відбудеться лише в тому випадку, коли людина навчиться долати негативні враження від відмінностей між собою та іншими, або буде в змозі усунути обставини, які викликають або підкреслюють ці відмінності. Тому основна робота по формуванню готовності прийняття дітей з вадами розвитку у сучасній загальноосвітній школі лягає на плечі шкільного психолога, соціального педагога, класного керівника. Вони повинні сформувати в учнів толерантне відношення та емпатію до дітей з проблемами в розвитку, показати, що обмежені можливості не можуть бути причиною для відторгнення людини з вадами розвитку. Школярам потрібно пояснити, що людина з психофізичними вадами повинна мати такі самі права і можливості, як і решта її однолітків.

Тому розвиток толерантності у дітей підліткового віку в умовах інклюзивного навчання буде успішним, якщо поняття толерантності буде розглядатись підлітками, як цінність, яка необхідна для життя у будь-якому колективі. Цей напрямок роботи повинен розглядатись психологами та соціальними педагогами як необхідність, і будуватись поетапно на основі взаєморозуміння, взаємодії та взаємоповаги. Зміст і розвиток толерантного відношення в умовах інклюзивного навчання передбачає збагачення емоційного досвіду підлітка, підтримання атмосфери емоційного комфорту в процесі його спілкування [1, 3, 8].

Для успішної реалізації проблеми розвитку толерантності в рамках інклюзивного навчання педагогам і психологам потрібно розв'язати наступні задачі: дослідити особливості розвитку та формування толерантності в дітей підліткового віку та їх однолітків з психофізичними вадами, визначити та організувати психолого-педагогічні умови, які необхідні для розвитку толерантності у підлітків в рамках інклюзивного навчання. Розв'язання вищезазначених теоретичних і практичних задач має велике значення для розвитку інклюзивного навчання.

Для розв'язання поставлених задач психологічна служба школи повинна використовувати наступні форми та методи роботи:

- тренінгові заняття, з використанням рольових ігор, які допоможуть зрозуміти особливості життєдіяльності людей з психофізичними вадами, ігри та вправи на формування емпатії, комунікативні та перцептивні ігри;
- організувати спільну позакласну діяльність;
- спільні тренінгові заняття для розуміння особливостей людей з психофізичними вадами. На цих заняттях повинні розглядатись питання, які стосуються людей з особливими освітніми потребами: стереотипи по відношенню до дітей цієї категорії; сучасні підходи до розуміння проблеми інвалідності; питання етикету у спілкуванні з дітьми з вадами розвитку; фізичні можливості осіб з психофізичними вадами.

Для покращення результату на заняттях повинні використовуватись інтерактивні методи навчання, бесіди, дискусії, перегляд фільмів, проведення конкурсів. Така активність дає можливість відчути на собі різні ситуації, в яких може опинитись людина з проблемами в розвитку та самостійно зробити висновки, а також поділитись своїми враженнями з іншими.

Робота психолога з формування толерантного відношення до дітей з психофізичними вадами неможлива без взаємодії з класним керівником, батьками. Класному керівнику завжди належить головна роль по формуванню особистості

дитини, розкритті її здібностей і потенціалу в захисті своїх прав та інтересів. Класний керівник повинен чітко координувати життєдіяльність колективу класу з діяльністю школи. Вчитель повинен впливати на організацію максимально сприятливих умов для навчально-пізнавальної діяльності інклюзивних учнів; вміти створювати ситуації успіху дитини з психофізичними вадами; забезпечити толерантне відношення кожного учня до особливого однолітка [7,9].

Роботу класного керівника з питання інклюзивного навчання дитини з особливими потребами повинен координувати шкільний психолог. Він повинен навчити класного керівника методам саморегуляції емоцій; допомагати у співпраці ланцюга дитина- вчитель- батьки; надати знання про особливості психічного розвитку, поведінки, оптимальних засобів навчання з особливою дитиною. Але найголовнішою задачею є виробити вміння ефективно долати конфліктні ситуації в класі за участю особливої дитини.

При організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах також постає питання психологічного супроводу як батьків особливої дитини, так і батьків здорових однолітків. З одного боку повинна організовуватись робота з підтримки батьків дітей з особливими освітніми потребами, з іншого підготувача робота з батьками здорових дітей. В основі цієї роботи повинні складати заняття, які будуть направлені на розвиток толерантності. Батьки здорових однолітків хвилюються з приводу того, що діти з інвалідністю можуть негативно впливати на розвиток їх здорових дітей. Основна причина цих страхів - стереотипи, які виникли протягом багатьох років [4, 6, 8].

Таким чином, низка спеціальних заходів шкільного психолога з формування готовності до прийняття підлітками однолітка з особливими освітніми потребами, дозволяє успішно адаптуватись останніх, сформувати толерантну особистість яка здатна на емпатію та інтенсивно вводити інклюзивне навчання в суспільство.

Дослідження в цьому напрямку можуть слугувати теоретичною базою для формування концепції сучасної освіти, а також для побудови сучасної моделі інклюзивного суспільства зокрема.

Відсутність програм з розвитку толерантності у підлітків в умовах інклюзивного навчання на сьогоднішній день є великою проблемою для шкільних психологів, незважаючи на те, що вони не потребують великих матеріальних витрат або складних технічних умов.

Отже, розвиток і формування толерантності підлітків в рамках інклюзивного навчання є необхідною умовою інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні заклади і заслуговують особливої уваги не тільки вчених-теоретиків, а в першу чергу практикуючих педагогів, психологів та соціальних робітників [5,9].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. Толерантность: от утопии - к реальности./ Асмолов А.Г. - М.: Смысл, 2000. - 255 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций / Бойко В. В. - 2-е изд., доп. и перераб. СПб.: Питер, 2004. - 474с.
3. Бондырева С.К. Толерантность. Введение в проблему / С.К. Бондарева, Д.В. Колесов. - М., 2003. - 523 с.
4. Вачков И.В. Здоровый школьник и ребенок-инвалид / И.В.Вачков // Здоровье детей, 2004.- № 2. - С.34-37.

5. Декларация принципов толерантности ШЕ5С0: Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года.
6. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практик. Посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деспелер від Харві]; пер. з англ. - К.: СПД-ФО Парашин І.С. 2010. - 296.
7. Колупаєва А.А. Навчальний курс "Вступ до інклюзивної освіти" / А.А. Колупаєва, С.М. Єфімова. - К.: [б. и.], 2010.
8. Малофеев Н. Н. Почему интеграция в образование закономерна и неизбежна // Альманах ИКП РАО, 2007. - № 11. - С.25-29.
9. Черкасова С.А. Особенности работы психолога по формированию принятия подростками сверстника с ограниченными возможностями здоровья // Инклюзивное образование: практика, исследования, методология : Сборник материалов II Международной научно-практической конференции / Отв. ред. АLEXINA СВ. - М.: МГППУ, 2013. - 452с.

REFERENCES:

1. Asmolov, A.G. (2000). *Na puti k tolerantnomu soznaniuu. Tolerantnost ot utopii - k realnosti* [To the path of tolerant consciousness. Tolerance: From Utopia to reality]. Moscow: Smysl.
2. Boiko, V.V. (2004). *Energiia emotsii* [Energy of emotions]. St. Petersburg: Piter.
3. Bondireva, S. K. (2003). *Tolerantnost. Vvedeniye v problem* [Tolerance. Introduction to the problem]. Moscow
4. Vachkov, I. V. (2004). *Zdorovy shkolnik i rebenok-invalid* [A healthy pupil and a disabled child]. *Zdorove Detei*, 2, 34-37.
5. *Deklaratsiia printsipov tolerantnosti UNESCO* [UNESCO Declaration of Tolerance]. (1995, November 16).
6. Lorman, T., Deppeler, Dzh., & Devid, Kh. (2010). *Inklyuzivna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi* [Inclusive education. Diversity support in the classroom: practice]. Kyiv: SPD-FO Parashin I.
7. Kolupaieva, A.A., & Yefimova, S.M. (2010). *Navchalnyi kurs "Vstup do inklyuzivnoi osvity"* [Educational curriculum "Introduction to Inclusive Education"]. Kyiv.
8. Malofeev, N. N. (2007). *Pochemu integratsiia v obrazovanie zakonomerna i neizbezhna*. Almanakh [Why integration into education is obligated and inevitable]. *Almanakh IKP RAO*, 11, 25-29.
9. Cherkasova, S.A. (2013). *Osobennosti raboty psikhologa po formirovaniu priniatiia podrostkami sverstnika s ogranichennymi vozmozhnostiami zdorovia* [Features of the work of the psychologist on the formation of adolescent adolescents with limited opportunities for health]. In S.V. Alekhina (Ed.), *Inklyuzivnoe obrazovanie: praktika, issledovaniia, metodologiia. Conference Proceedings*. Moscow, MGPPU.

Larisa Frolenkova, Formation of a tolerant attitude towards children with special educational needs in conditions of inclusive education

The urgent problem of inclusive education is considered, which is connected with the formation of a tolerant attitude of society to children with special educational problems. The author examines the question of determining the place and role of pedagogical workers informing a tolerant attitude towards children with educational needs in a school team.

It is noted that the most negative for the integration and development of inclusive education is influenced by the psychological unwillingness of the society to accept people with mental and physical disabilities

An important condition for effective inclusive education is the deliberate formation of a tolerant attitude towards children with special educational needs in society. Therefore, the main work on developing the readiness of adopting children with developmental defects in the modern comprehensive school falls on the shoulders of a school psychologist, social teacher, and a class teacher. Students need to explain that a person with mental and physical disabilities should have the same rights and opportunities as the rest of her peers.

The development of tolerance in adolescent children in the context of inclusive education will be successful if the concept of tolerance is seen by adolescents as a value that is necessary for life in any team.

The work of a psychologist on the formation of a tolerant attitude towards children with psychophysical defects is impossible without interaction with the class teacher, parents.

Therefore, a school psychologist should coordinate the work of the classroom supervisor on the inclusive education of a child with special needs.

At the same time, the main task of the teacher is to organize the most favorable conditions for the educational and cognitive activity of inclusive students; be able to create situations of success for a child with psychophysical defects.

The focus is on the issue of psychological support for both the parents of a special child and parents of healthy peers, in the context of the organization of inclusive education in general educational institutions.

Research in this direction can serve as the theoretical basis for the formation of the concept of modern education, as well as for the construction of a modern model of inclusive society in particular.

Keywords: *inclusive education, children with special educational needs, tolerant attitude, psychological readiness.*